

ve diğer ülkelere de ihraç edilirdi. Şehir civarında ahali ziraat, bağcılık, balıkçılıkla uğraşıyor ve tuz çıkarıyordu. Moğollar'ın istilâsının ardından han, çarşı, kervansaray, Aras nehri üzerindeki köprüler yıkılıp ortadan kalkmış, iktisadî hayat gerilemeye başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde de sürekli savaş alanı olduğundan gelişmesi yavaşlamış, zaman zaman kesintiye uğramıştır. Bu durum nüfus verileriyle de kendini gösterir.

XVI. yüzyılın sonlarında Nahçıvan'da yirmi beş değirmen, birer boyahâne, mum imalâthanesi ve sabunhâne vardı. Bu küçük sanayi işletmeleri dışında gelir kaynakları ticarete dayanıyordu. Bir çarşısı ve at pazarı, altı çiftlik, otuz dört ziraat alanı, doksan bir bahçe mukâtaaya verilmişti. Şehir ahali çoğunlukla ziraatla uğraşıyor, buğday, arpa, darı, nohut, mercimek ekiyor, bağcılık, koyunculuk ve arıcılık yapıyordu. Nahçıvan sancağının dahil olduğu Revan eyaletinin adaletle idare edilmesi ve istikrarın temini amacıyla 1590 yılında düzenlenen kanunnâme şehirdeki ticarî hayatı ortaya koyar. Buradaki bilgilerden anlaşıldığına göre şehir pazarında tarım ürünleri yanında bal, yağ, yaş ve kuru meyve, pastırma gibi yiyecek maddeleri satılıyor ve hayvan ticareti yapılıyordu. 1727 tarihli mufassal deftere göre Nahçıvan'da ikisi harap olmak üzere altı ay çalışan yirmi altı değirmen, mumhâne, boyahâne, sabunhâne, üç çarşı, bir pazar ve 191 dükkân mevcuttu.

Hanlık dönemi Nahçıvan şehrinin gerek iktisadî hayatında gerekse ticaretinde önemli bir gelişme görülmemiştir. Eski gibi şehirde dokumacılık, halıcılık, ziraat ve hayvancılıkla uğraşılıyordu. Rusya'ya ilhaktan sonra Nahçıvan ham madde alanına çevrilmiş, sanayi geri plana itilmiştir. Çarlık Rusyası devrinde Nahçıvan'da sekiz deri, altı tuğla imalâthanesi vardı, yirmi yedi "duluşçu" esnafı bulunuyordu. Sovyet döneminde Nahçıvan şehri iktisadî bakımdan Çarlık Rusyası devrinde olduğu gibi geri bırakılmış, burası ham madde üreten merkez durumunu sürdürmüştür.

İldenizliler döneminde Nahçıvan gelişmiş kültür merkezlerinden biriydi. Bu devirde şehirde medreseler faaliyet gösteriyordu. Şehirde XIII-XV. yüzyıllarda genellikle Nahcuvânî ve Neşevî nisbeleriyle tanınan çok sayıda ilim adamı yaşamış, tarih, fıkıh, dil, tabâbet gibi dallarda eserler kaleme alınmıştır. Tıpta Gazi Necmeddin en-Nahcuvânî, Ekmeleddin en-Nahcuvânî, İbrâhim b. Zeynüddin en-Nahcuvânî tanın-

mış ilim adamlarıdır. *el-Fevâtîhu'l-ilâhiyye ve'l-mefâtîhu'l-ğaybiyye* ve *Hidâyetü'l-işvân* adlı eserleriyle Baba Ni'metullah Nahcuvânî, dil ve devlet idaresiyle ilgili eserleriyle Şems-i Münşî meşhur âlimlerdir. Şair ve mütercimlerden Muhammed Saîd b. Muhammed İbnü's-Sâvecî ve Hindûşah es-Sâhibî'nin de Nahçıvan'ın kültür hayatına büyük katkıları olmuştur.

Nahçıvan mimarları tuğladan inşa ettikleri saray, köprü, cami, mescid, kervansaray ve türbelerle, ayrıca farklı üslûplarıyla Nahçıvan mimarlık mektebini oluşturmuşlardır. Özellikle Acemî b. Ebû Bekir yalnız Nahçıvan'da değil diğer ülkelerde de mimari işler için siparişler almıştır. XVII. yüzyıl başlarından itibaren duraklama ve gerileme dönemine giren Nahçıvan'ın kültür hayatında yeni bir gelişme görülmemiştir. Rusya'ya ilhaktan sonra Nahçıvan'da biri Türkçe ders veren okul olmak üzere sadece dört mektep açılmıştır. Sovyet döneminde bir üniversite, tiyatro, Azerbaycan Bilimler Akademisi şubesinden teşekkül eden eğitim, araştırma ve kültür merkezleri bulunan Nahçıvan'da 1991'den itibaren Ziraat, Tıp enstitüleri ve diğer okullarla dokuz kültür merkezi ve dört müze kurulmuştur.

Nahçıvan'ın merkezini oluşturduğu Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kuzey, kuzeydoğu ve doğuda Ermenistan, güneyde İran ve kuzeybatıda Türkiye ile komşudur. İran sınırı Aras nehrini izlemektedir. Ülke dağlık bir coğrafyaya sahiptir. 1590'larda Revan eyaletine bağlı Nahçıvan bölgesi, Nahçıvan (yedi nahiyeye: Nahçıvan, Mevâzî-i Hâtun, Arslanlı mülkü, Karabağ, Dereşah, Dereşahbuz, Bazarçay), Şerûr (beş nahiyeye: Şerûr, Zar, Zebil, Alınca, Sisyan) ve Ordubâd (beş nahiyeye: Ordubâd, Culha, Âzad-Ceyrân, Şorlut, Norküt) kazalarından oluşuyordu (BA, TD, nr. 699). XVIII. yüzyılın başlarında burası on dört nahiyeden müteşekkildi (Nahçıvan, Alınca, Mevâzî, Dereşahbuz, Arslanlı mülkü, Mevâzî-i Hâtun, Karabağ, Kışlagat, Âzad-Ceyrân, Şorlut, Derenorküt, Sisyan, Ordubâd, Dereleyez). Zar, Zebil ve Şerûr nahiyeleri Revan'a bağlanmıştı. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti 1930'larda Başnoruşen, Kıvrak, Tumbul, Nerimanov, Aprakunis, Culfa, Paraga, Ordubâd ve Şahbuz ilçelerinden ibaretti. Bugün Nahçıvan merkez olmak üzere Babek, Sederek, Şahbuz, Şerur, Ordubâd ve Culfa ilçelerinden oluşmaktadır. Bu idarî bölgelere tâbi dört şehir, iki büyük kasaba ve 215 köy mevcuttur. Nahçıvan'ın toplam nüfusu 2004 yılına ait tahminlere göre 374.000 kadardır.

BİBLİYOGRAFYA :

- BA, TD, nr. 699, s. 3-6, 9-11, 276-306; nr. 905, s. 10-24; Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 279, 287, 293, 301; Sem'ânî, *el-Ensâb*, XIII, 101-103; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 276, 286-287, 298; Arakel Davrijetsi, *Kniga istoriy*, Moskva 1973, s. 61-63, 74, 488, 494; Eviya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 236-238; I. Şopen, *Istoriçeskiy pamyatnik sostoyaniya Armyanskoy oblasti v epohu yeyo prisoyedineniya k Rossiyskoy imperii*, Sanktpeterburg 1852, s. 318-320, 477-480; *Statistiçeskoye opisaniye Nahçevanskoy provintsi*, Sanktpeterburg 1833, s. 68, 140, 142, 144; V. V. Barthold, *Mesto Prikaspiyskih Oblastey v Istorii Musulmanskogo Mira*, Bakü 1925, s. 70-71; Favstos Buzand, *Istoriya Armenii*, Erevan 1953, s. 134; Z. M. Buniyatov, *Azerbaydjan v VII-IX. vv.*, Bakü 1965, s. 223-229; a.mlf. – G. M. Mamedov, "Prostrannyi defter sandjaka Nahçevan 1727 goda (obşşaya karakteristikâ)", *Srednevekoviyy Vostok: istoriya i kultura*, Bakü 1990, s. 112-124; Rauf Memmedov, *Nahçevan Şehrinin Tarihî Oçerki (Orta Eserler Devri)*, Bakü 1977, s. 19-21, 23-25, 33-36, 55-56, 69-70, 88, 105, 122, 127, 140, 144, 148; C. B. Guliyev v.dğr., *Sovet Nahçevanı*, Bakü 1984, s. 15, 16, 23-40, 44, 55; M. Fahrettin Kirzoğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi: 1451-1590*, Ankara 1993, s. 108, 204, 277, 344-350, 373-375, 388, 389; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri: 1578-1612*, İstanbul 1993, s. 139, 170, 230; S. Budagova, *Nahçevan Diyarının Tarihi Coğrafyası*, Bakü 1995, s. 66-70, 75-80; İsmail Hacıyev – Ebülfez Amanoğlu, *Tarihte ve Günümüzde Nahçevan*, Ankara 1998; İbrahim E. Atnur, *Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçevan (1918-1921)*, Ankara 2001; K. A. Nikitin, "Gorod Nahçevan i Nahçevanskiy uyezd", *Sbornik materialov dlja opisaniya mestnostej i plemen Kavkaza*, II, Tiflis 1882, s. 109-142; M. H. Şerifî, "Nahçıvanşahlığı", *Azerbaycan SSR EA Haberleri (Tarih, Felsefe ve Hugug Seriyası)*, sy. 4, Bakü 1966, s. 27-34; V. Aliyev – A. Sultanov, "Nahçıvan'ın 3500 Yaşı Var", *Şerg Gapısı*, 18.12.1968; V. Minorsky, "Nahçıvan", *IA*, IX, 34-35; a.mlf. – [C. E. Bosworth], "Nahçevân", *El²* (Fr.), VII, 922-923; "Nahçıvan", *BSE*, XVII, 353; "Nahçıvan", *Sovetskaya İstoriçeskaya Ensiklopediya*, Moskva 1967, X, 16; "Nahçıvan", *Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası*, Bakü 1983, VII, 170-171.

HÜSAMETTİN M. KARAMANLI

NAHCUVÂNÎ

(bk. Nİ'METULLAH b. MAHMÛD).

NAHİFİ

(نحيفی)

(ö. 1151/1738)

Manzum *Meşnevî* tercümesiyle tanınan divan şairi.

İstanbul'da XVII. yüzyılın ortalarında doğduğu ve öldüğünde doksan yaşının üzerinde bulunduğu kaydedilmişse de 1099'da (1688) yazdığı *Hilyetü'l-envâr*'da yirmi

NAHİFİ

dört yaşında olduğunu belirttiğine göre 1076'da (1665-66) dünyaya geldiği söylenebilir. *Meşnevî* tercümesinde mukaddimesinde verdiği Mehmed Süleyman b. Abdurrahman b. Sâlih şeklindeki künyesine göre dedesi yeniçeri kâtibi Sâlih, babası vâiz Şeyh Abdurrahman Muhyî Efendi'dir. Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi ile de yakın akraba oldukları bilinmektedir. Şiirlerinde kullandığı Nahîfî mahlasıyla tanındı; ancak özellikle kütüphane kataloglarında aynı mahlas yanında Mehmed adını taşıyan başka kimselerle karıştırıldığı görülmektedir. İyi bir öğrenim gördü, ayrıca Hâfız Osman'dan sülûs ve nesih icâzeti aldığı gibi ta'likte de kendini yetiştirdi.

Nahîfî önce Yeniçeri Ocağı Kalemî'ne girerek Has Oda'da hizmete başladı. 1094 Şâbanında (Eylül 1683) Mısır'a giderken (Müstakimzâde'ye göre Mısır yoluyla haddan dönerken) Konya'ya uğrayıp Mevlevîliğe intisap etti. İran'a elçi gönderilen Ebû-fâruk Mehmed Paşa'nın maiyetinde kâtip sıfatıyla bulundu (1100/1688-89). Revan, Tebriz, Nahcivan, Kazvin, Kâşân ve İsfahan'daki ilmi ve edebî muhitlere girerek tanındı ve takdir topladı. Bir süre Şehid Ali Paşa'nın sadâret kâtipliğini yaptıktan sonra Pasarofça Muahedesi dolayısıyla elçi tayin edilen İbrâhim Ağa ile (Paşa) Nemçe'ye gitti (1131/1719); dönüşünde hizmetlerine karşılık Dîvân-ı Sultânî hocalıklarından başmukâtaacılığa getirildi. 1137'de (1725) Damad İbrâhim Paşa tarafından *Habîbü's-siyer*'i tercüme eden heyete dahil edildi. Ertesi yıl tayin edildiği defterdâr-ı şikk-ı sâni görevinden kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. 19 Cemâziyelevvel 1151'de (4 Eylül 1738) vefat etti ve Topkapı dışında defnedildi. Mezarı, günümüzde Maltepe caddesi üzerinde bulunan "Fransız Müslüman Mezarlığı" köşesindeki, *Meşnevî* şârihi Sarı Abdullah Efendi'nin kabri yanındayken 1944 yılından sonra cadde genişletmeleri sırasında ortadan kalkmıştır. Hamzavî-Melâmî taşları tipindeki mezar taşında, "Bu Süleymân-ı Nahîfî rûhuna el-Fâtihâ [1151]" tarih mısraını taşıyan iki beyit yazılıydı. Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlevî kaynaklarında hakkında bilgi bulunmamasını da sebep göstererek mezar taşı sebebiyle onun Hamzavî Melâmî olduğunu ileri sürmüştür.

Sebk-i Hindî tesirinde bir sanat anlayışına sahip olan Nahîfî, Nâbî ve Sâbit gibi hikemî şiir söylemede belli bir başarıya ulaşmış, şiirlerinde atasözleri, deyimler, İstanbul ağzına mahsus kelime ve tabirleri başarıyla kullanmıştır. Kasidede Nefî'den, gazelde Bâkî, Fehîm-i Kadîm ve Fuzûlî-

den etkilenmiş, Nesîmî, İbrâhim Cevrî, De-de Ömer Rûşenî yanında Nâbî, Sâbit, Nedîm ve Râsih gibi şairlere nazîreler yazmış, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Hâfız-ı Şîrâzî ve Molla Câmî'nin şiirlerine Farsça tahmîsler kaleme almıştır.

İlim, fikir ve sanat bakımından güçlü sayılan Nahîfî yaygın olarak Mevlevî kabul edilmekle birlikte Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre Melâmî'dir, ayrıca Nakşî olduğu da ileri sürülmüştür (Aypay, bk. bibl.). Nahîfî, dinî heyecanları kuvvetli bir şair olarak Türk edebiyatında en çok na't yazan isimler arasında zikredilir. Ayrıca Yûnus Emre etkisinde birçok ilâhî kaleme almış ve bunların çoğu bestelenmiştir (dinî eserlerini besteleyen mûsikişinaslar ve güfteleri için bk. Ergun, I, 196-197, 242, 390). "Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mâhım" mısrayla başlayan gazeli, ikisi Hamâmîzâde İsmâil Dede'ye ait olmak üzere beş ayrı makamda dört sanatkâr tarafından bestelenmiş olup klasik Türk mûsikisinin günümüzde de zevkle dinlenen örnekleri arasındadır (din dışı güfteleri için bk. BTMA, II, 562).

Eserleri. A) Manzum Eserleri. 1. Divan. Birçok nüshası Nahîfî'nin diğer eserleriyle bir arada külliyyat halinde bulunan divanın bazı nüshaları da onun dinî ve din dışı şiirlerinin ayrı ayrı derlenmesiyle oluşturulmuştur. Eserde yer alan çeşitli formlardaki manzumeler divan dışından derlenenler dahil 6980 beyit olup bunların çoğunu na'tlar oluşturur. Divanda şairin Arapça ve Farsça kaside ve gazelleri de yer almaktadır. Eser üzerinde A. İrfan Aypay bir doktora tezi hazırlamıştır (bk. bibl.). **2. Mevlidü'n-nebî.** Üç bölüm halinde 1106 beyitlik bir mesnevi olup Yusuf Karaca eser üzerinde yüksek lisans çalışması yapmıştır (1997, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). **3. Hicretü'n-nebî (Hicretnâme).** Hicret konusunda yazıldığı bilinen hacimli yegâne müstakil manzumdur. İçinde 154 beyitlik bir hilye bulunan 788 beyitlik mesnevi Âmil Çelebioğlu tarafından neşredilmiştir (*MÛTAD*, sy. 2 [1987], s. 53-87). **4. Hilyetü'l-envâr.** Hâkânî'nin *Hilye*'si tarzında 2871 beyit hacminde bir mesnevidir. Süleymaniye (Ali Nihat Tarlan, nr. 41; Mihrişah Sultan, nr. 399/1) ve İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 2622, 9848) kütüphanelerinde nüshaları bulunan eser üzerinde Zekeriyâ Usluer (1994, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Oya Yasav (1995, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) yüksek lisans tezi hazırlamışlardır. **5. Zuhrü'l-âhire.** Âmen-tünün esaslarını açıklamak amacıyla kaleme alınan 1009 beyitlik bir mesnevi olup

sondan 253 beytini Âmil Çelebioğlu yayımlamıştır (*Diyanet Dergisi*, X/112-113 [Ankara 1971], s. 342-350). Kütüphanelerde bazı bölümleri *Tevhîd-i Hak* ve *Manzûme-i Akâid* adlarıyla kayıtlıdır. **6. Mî'râcû'n-nebî** (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 323). 1157 beyit hacminde bir mesnevidir. **7. Enfüsü'l-âfâk** (TSMK, Hazine, nr. 280, 693). 1098 beyitlik bu mesnevide Fussilet (41/53) ve Zâriyât (51/20-21) sûrelerindeki âyetlerden hareketle enfüs ve âfak kavramları ele alınmakta, ayrıca nefis, akıl, kalp konuları işlenmektedir. Arife Çomar eser üzerinde yüksek lisans çalışması yapmıştır (2001, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). **8. Mev'izatü'n-nûfûs** (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1211). Peygamber ve ashop sevgisi hakkında kaleme alınmış elli sekiz beyitlik bir mesnevidir. **9. Mübâhase-i Kazâ ve Kader** (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2245). 260 beyit hacminde bir mesnevidir. **10. Âdâb-ı Tarikat ve Kavâid-i Hakikat** (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2245, vr. 19-23). Mârifet teriminin tasavvufî mânasını anlatan yaklaşık 140 beyitlik bir mesnevidir. **11. Terceme-i Mesnevî li-Nahîfî.** Şairin en önemli çalışması olup *Meşnevî*'nin tamamını manzum olarak başarılı bir şekilde Türkçe'ye çevirdiği eserin yazma nüshalarının en değerlisi İstanbul'da Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 2326, 2327; diğer yazmalar için bk. Aypay, s. 13). Güzel bir ta'likle ve Farsça aslı ile birlikte yedi cilt halinde basılan eser (Kahire 1268), Âmil Çelebioğlu tarafından Mevlânâ'ya aidiyeti şüpheli VII. cildi hariç mensur açıklamalarla birlikte üç cilt halinde tekrar yayımlanmıştır (bk. bibl.). **12. Tahmîs-i Kaside-i Bürde** (İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 2793, müellif hattı; İstanbul 1297). Bûsîrî'ye ait kasidenin Türkçe tahmîsidir. İsmail Hakkı Sezer şairin ikinci bir Türkçe tahmîsinden daha bahsetmekte ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki (Emanet Hazinesî, nr. 1903) kaydını vermektedir (bk. bibl.). **13. Tahmîs-i Kaşide-i Bürde** (İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 2793, müellif hattı). Kasidenin Arapça tahmîsidir. **14. Tahmîs-i Kaşide-i Bürde** (İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 2793, müellif hattı). Kasidenin Farsça tahmîsidir. **15. Tercüme-i Kaside-i Bürde** (İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 2793, müellif hattı). Kasidenin manzum Türkçe tercümesidir. **16. Bânet Süâd Tahmîsi** (TSMK, Emanet Hazinesî, nr. 1903). Kâ'b b. Zühre'ye ait kasidenin Türkçe tahmîsidir; bir sonraki eserle birlikte *Tahmîs-i Kaside-i Bürde ve Mudariyye* adıyla basılmıştır (İstanbul 1258). **17. Tahmîs-i Kaside-i Mudariyye** (TSMK, Hazine, nr. 693,

vr. 99^b). **18. Kasîde-i Lâmiyye (Emâliyye) Şerhi** (TSMK, Hazine, nr. 720). Ali b. Osman el-Üşî'nin Mâtürîdiyye akaidine dair eserinin manzum şerhidir. **19. Meşnevî-i Nuşh ve'l-hikem** (Afyon Gedik Ahmed Paşa Ktp., nr. 18312/2). 943 beyitlik Farsça dinî-tasavvufî bir mesnevidir.

B) Mensur Eserleri. 1. Ravzatü's-safâ fi sîreti'l-Mustafâ. Muhammed b. Es'ad el-Cewânî'nin *Şeceretü Resûlillâh* adlı eserinin tercümesinden hareketle ve yer yer manzum parçaların ilâvesiyle meydana getirilmiştir (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 252/5; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 855). **2. Nasîhatü'l-vüzerâ.** Siyasetnâme geleceğinde kaleme alınan bu küçük risâle Mehmet İpşirli tarafından yayımlanmıştır (TED, sy. 15 [1997], s. 15-27). **3. Risâle-i Hızıyye** (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 760). Aynı adı taşıyan derleme içerisinde neşredilmiştir (İstanbul 1281, s. 106-108). **4. Sefâretnâme.** Nahîfî'nin Avusturya'da (Nemçe) bulunduğu sırada kaleme aldığı anlaşılan risâlenin bir nüshası Kahire'de (Dârü'l-kütübü'l-Mısıriyye, Mecâmî Tarih Türkî, nr. 221), diğer bir nüshası Viyana'dadır (Nationalbibliothek, nr. 1090). Viyana'daki nüsha Kraelitz tarafından tercüme ve açıklamalarla birlikte yayımlanmış (Viyana 1907), Ahmed Refik de eseri *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası*'nda tanıtmıştır (nr. 40, s. 212-227). **5. Kasîde-i Münferice Tercümesi.** İbnü'n-Nahvî'nin, İslâm dünyasında dertlilerin vir-di haline gelmiş meşhur kasidesinin tercümesi olan eserin tek yazması bilinmektedir (İÜ Ktp., TY, nr. 2342). **6. Risâle-i Kalemîyye.** Güzel söz ve yazı sanatlarına dair Arapça bir risâledir (Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 399, vr. 243-250). **7. Makâlât-ı Süleyman Nahîfî** (İÜ Ktp., TY, nr. 7208). Şairin nesirlerinden derlenen *Münşeât-ı Nahîfî* adlı çalışmasıyla (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 406; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 22) aynı eser olmalıdır. **8. Râmûzü'l-luga.** Kaynaklarda zikredilmeyen ve şaire aidiyeti kesin olmayan, bilinen tek nüshası Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı eser (nr. 1922) Arapça-Türkçe bir lugattır; Nahîfî'ye ait olduğu yazmaya sonradan konulan bir kayıta belirtilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nahîfî, *Manzûme-i Akâid*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2890, vr. 60^a; a.mlf., *Tercüme-i Manzûme-i Mesnevî*, Süleymaniye Ktp., Dügümlü Baba, nr. 347, vr. 5^a; *Mesnevî-i Şerîf: Aslı ve Sadeleştirilmişle Manzum Nahîfî Tercümesi* (haz. Âmil Çelebioğlu), İstanbul 1967, hazırlayanın girişi, I, c-d; Safâî, *Tezkire* (nşr. Pervin Çapan),

Ankara 2005, s. 649-660; Belîğ, *Nuhbetü'l-âsar*, s. 566-574; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 655-660; Müstakimzâde, *Mecelletü'n-nisâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 389^b; a.mlf., *Tuhfe*, s. 213-214; Fatîm, *Tezkire*, s. 400; Fâik Reşâd, *Eslâf*, İstanbul 1311, s. 32-35; *Sicill-i Osmânî*, IV, 548; *Osmanlı Müellifleri*, II, 455-456; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 122, 196-197, 242, 390; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1968, s. 52-53; *FME*, s. 156-157, 518-519; İsmail Hakkı Sezer, *İmam Busiri ve Bürde'si* (öğretim üyeliği tezi, Konya 1980), İSAM Ktp., nr. 1318N, s. 218-219; *Fihrisü'l-mahtûâtü't-Türkiyyeti'l-Osmâniyye: 1870-1980*, Kahire 1989, II, 180; Öztuna, *BTMA*, II, 562; A. İrfan Aypay, *Nahîfî Süleyman Efendi: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni* (doktora tezi, 1992), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, I, 1-33; Ali Canip [Yöndem], "Süleyman Nahîfî", *Hayat*, I/22, Ankara 1927, s. 3; Adem Ceyhan, "Süleyman Nahîfî'nin Mevli-dü'n-Nebî Mesnevisi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 14, Erzurum 2000, s. 89-141; E. G. Ambros, "Nahîfî", *El²* (İng.), VII, 905; Mustafa Uzun, "Hilye", *DİA*, XVIII, 45; a.mlf., "Mi'râciyye", a.e., XXX, 136.

MUSTAFA UZUN

NAHİL

(نخل)

Özellikle saray düğünlerinde bal mumundan yapılarak gelinin veya sünnet çocuğunun önünde götürülen süslü ağaca verilen ad.

Kelimenin aslı Arapça **nahil** olup "hurma ağacı" anlamına gelir. Düğün sahibinin maddî gücünü ve toplumdaki yerini gösteren bir simge olarak kullanılmıştır. Frigler döneminde Afyonkarahisar ve Konya dolaylarında yılın belli günlerinde ve daha çok ilkbaharda yapılan dinî törenlerde önde erkeklik gücünü simgeleyen (phallus) nahil taşındığı bilinmektedir. Bu simge bazan çelenk biçiminde, bazan da çam dalı görünümünde olurdu. Bu şekildeki simgelere Hitit kabartmalarında da rastlanır. Nahillerin bu simgesel anlamı üzerinde ilk defa tarihçi Hammer durmuştur. Ona göre nahiller "phallophores"i simgelerken düğün tahtırevanının üzerindeki al tül "flammeum"un, çıralar Cupidon ile Hymen'in ellerinde tuttukları çıraların, davul ve zillerle birlikte söylenen ezgiler de Fescennia ezgilerinin ve Corybantese danslarının yerini almıştır. Nahilin büyüklüğü damadın erkeklik gücünü, nahil dallarına asılan meyveler de kadının doğurganlığını simgeliyor-du.

Evliya Çelebi nahil ustalarını "esnâf-ı nahilciyân-ı sūr-ı hümâyun" diye belirtir. Ona

göre XVII. yüzyılda bunlar beş kişiydi ve İstanbul'da dört dükkânları vardı. Pirleri Meyser-i Ezherî idi. Dükkânları Koska Fırını yanında, Tahtakale'de ve Aksaray'daydı. Nahilci ustabaşısının dükkânı ise Odunkapısı'nın iç yüzünde Şemhâne karşısında bulunuyordu.

Sünnet veya gelin alayı önünde ve yanlarında taşınan nahiller çeşitli büyüklükte olurdu ve büyük nahiller alayın önünde götürülürdü. Bunların boyu 9 ile 12 m., küçüklerin ise 2 ile 4 m. arasındaydı. 25 m. yükseklikte olanları da vardı. Büyük nahillerin aşağı tarafındaki çapları ise 4-6 m. kadardı. Evliya Çelebi'ye göre Süleymaniye minaresi biçiminde bal mumundan, renk renk kâfûrlerden ve tellerden ışıklı, parlatılmış nahiller yapılıyor ve her birini 200 esir taşıyordu. Bunlar yüzlerce kişinin taşıdığı dev avizelere benzetilmiştir.

Büyük nahillerin sokaklardan geçmesi imkânsızdı. Bu yüzden bazı evlerin cumbaları, saçakları, hatta çok defa da evler yıktırılıyor, yıktırılan yerler daha sonra yaptırılıyor ya da parası sahibine ödeniyordu. I. Ahmed'in 1612'deki çifte düğün şenliğinde otuz kadar ev yıktırılmıştır. Sultan İbrâhim'in dört yaşındaki kızı Fatma Sultan'ın Fazlı Paşa'ya nikâhlanması dolay-

Sünnet alayında taşınan iki nahil (*Sumâme-i Vehbî*, TSMK, III. Ahmed, nr. 3593, vr. 161^a)

